

колективного підсвідомого й міфологічних пластів національної культури, проте переосмислювали їх відповідно до нової філософської парадигми й потреб модерністичної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Літопис, 1997. 297 с.
2. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 447 с.

Федько Ольга,
викладач кафедри філософії та українознавства,
Український державний університет науки
та технологій (Дніпро, Україна),
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
orcid.org/0000-0002-5514-9377
fedkoolha1986@gmail.com

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТРАКТАТУ XVII СТ.

Епоха бароко репрезентувала в українському письменстві упродовж XVII – XVIII ст. досить розлогий масив творів, які можна за певними ознаками віднести до трактатів. Трактат (лат. tractatus, від tractare – розглядати, досліджувати) – науково-теоретична праця, в якій аналізується складна проблема, всебічно аргументується нова концепція автора [2, с. 496]. Насамперед відзначимо, що трактат – це характерна для Середньовіччя й доби Відродження і Реформації для філософії та богослов'я літературна жанрова форма [5]. Як правило, автори викладали свої думки, спостереження та висновки з різних питань, тобто зверталися до глибокого огляду теми.

Іншими словами, трактати є серйозними, аналітичними роботами, призначеними для науковців, мислителів, що охоплюють такі галузі, як релігія,

філософія, право, політика, природничі науки, література та мистецтво. Вони були популярною формою викладу думок у багатьох західноєвропейських культурах в епоху Середньовіччя, тому термін «трактат» не був означником літературного жанру. Латинський термін *tractatus* іноді зустрічався в назвах творів у західноєвропейських літературах. Наприклад, *Tractatus de malis* – віршований, компіляційний, моралізаторський трактат кінця XIV – початку XV ст. Найчастіше такі твори мали довільні назви, що окреслювали проблему розгляду у творі, наприклад, *De avaritia*(зажерливість), *De luxuria* (похоть).

Будучи теоретичною розвідкою в будь-якій обраній галузі (філософія, етика, політика, право, релігія, природа тощо), трактат також міг мати форму діалогу з обговоренням окремих питань, однак основною формою вираження був монолог, що передбачав намір автора обговорити і вирішити проблему, що доповнювався аргументами, прикладами, цитатами та покликаннями на різні джерела. Тому однією з основних рис трактату є глибокий аналіз конкретної теми. Автор повинен глибоко обговорити проблему, розглянути її з різних аспектів, надаючи численні аргументи та приклади, тобто володіти глибокими знаннями з проблеми.

Ключову роль жанр відіграв у різних наукових напрямках, зокрема філософії у епоху Відродження та Просвітництва. Такі мислителі, як Рене Декарт, Іммануїл Кант, Жан-Жак Руссо та Джон Локк, писали трактати з метою поширення своїх ідей та аналізу важливих для суспільства питань. Загалом трактати можна класифікувати за тематикою. Вони переважно торкаються питань, які охоплюють філософію, релігію, етику, естетику, право, політику, природознавство, літературу та ін. Наприклад, у період Відродження та Бароко серед трактатів, пов'язаних з питаннями літератури та мови, особливої уваги заслуговують такі: *artes versificandi ma adres poeticae* (мистецтво версифікації або поетика), в яких подається теорія листа (мистецтво листування), теорія історії (історіографія), правила орфографії (граматика) і трактати про теорію прози (риторика). Вагоме значення у літературному поступі жанру мали ідеї Реформації та Контрреформації, які стали чинником активізації не тільки

суспільно-політичного життя, а й культурного, а також міжконфесійної полеміки.

Численна кількість їх з'явилася у XVII та першій половині XVIII ст. В Україні їх появу пов'язують із активним розвитком шкільництва. Першооснови появи жанру в українській традиції зумовлені національно-культурним поступом у XVI ст., який пов'язують із сприянням йому деяких українських магнатів, зокрема князя Костянтина Острозького, який 1576 року у своєму родовому місті Острозі заснував найстарішу українську науково-освітню установу – Острозьку слов'яно-греко-латинську школу (академію). У її осередку з'являються такі трактати, як «Ключ Царства Небесного» (1587) Герасима Смотрицького, «О единой истинной православной вірі» (1588) Василя Суразького. У цей період з'явився також такий твір, як «Казання... Кирила патріарха єрусалимського» (1596) Стефана Зизанія (Густановського).

Після проголошення Берестейської унії 1596 року конфесійна ситуація дещо змінилася. До апологетичного діалогу, крім православних і католиків, долучаються прихильники унійної церкви. Наприклад, Іпатій Потій трактатами «Герезія» і «Гармонія» (1608). Апологет католицизму Петро Скарга видає «Synod Brzeski» і «Obrona Synodu Brzeskiego» (1597). У 1617 році опубліковано твір уніатського апологета Лева Кревзи «Оборона церковної єдності», у діалог із Левом Кревзою вступає своїми трактатами «Книга о вере единой» (1619-1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарія Копистенський. Мелетій Смотрицький долучається творами «Тренос» (1610), «Виправдання невинності» (1621) та «Оборона виправданьям» (1621), «Апологія» (1628) та «Паранезис» (1629). Кирило Транквіліон-Ставровецький у 1618 році – трактатом «Дзеркало богословія».

Непростим періодом в історії трактату була могилянська доба. Систематизація та виправлення догматики, обрядовості, а також вдосконалення церковної освіти, відновлення системи управління церковною юрисдикцією, визначення статусу і повноваження різних церковних інституцій, розподіл владних функцій єпископату – ось проблеми, які вирішувалися у таких творах

[1]. Це «Перспектива і пояснення облуд, ересей і забобонів греко-римської церкви» Касіяна Саковича, «Літос, або Камінь із прощі святої руської православної церкви» Петра Могили, «Образ Східної православної церкви» Івана Дубовича, «Дзеркало, або завіса» Пахомія Война-Оранського. Однак, на думку С. Сухарєвої, полемічні аспекти стали поступово змінюватися на виключно богословські розходження, а також у творах з'являється «система барокових образів, словесних фігур» [4, с. 131].

Твори, які стали предметом нашого дослідження, відображають різний досвід тодішніх авторів і представляють різні стилістичні, конфесійні та структурні моделі. У першу чергу, вони були упереджені щодо правильності певних церковних доктрин опонентів, ортодоксальності/незаконності Берестейської унії, ідеологічних протиріч Сходу і Заходу та деяких історичних подій. Із суто церковних рамок виокремлюються у літературний супровід міжконфесійних дискусій, що було зумовлено «як спільними для всієї тогочасної Європи тенденціями, так і специфічними обставинами історико-політичного характеру в Україні» » [3, с. 287].

Це структурно непрості тексти, включають авторські інсинуації, спогади, різноманітні роздуми, за багат шаровістю яких потрібно проглянути підтекст. Богослов, як правило, заглиблюється в складні взаємини між філософією і релігією, влучно вплітає у текст імена давньогрецьких і римських мислителів, істориків, а також античних авторів, але, визнаючи важливість світської науки, він твердо вірить, що справжня внутрішня духовність виходить за рамки мирської мудрості. У кожному творі спостерігається властива бароко художньо-риторична стилізація, якій сприяла діалогічність текстів, що відчувається з перших рядків майже у кожному трактаті через конкретне звертання до опонента, критику його позиції, звинувачення у неправдивості його тверджень. Сьогодні важливо правильно розшифрувати всі коди і значення закладеного в них підтексту.

Отже, жанр трактату від кінця XVI – першої половини XVIII ст. пройшов важливий етап свого розвитку і набув вагомого значення в суспільному й

культурному житті. Із суто церковних рамок він виокремився в літературний супровід міжконфесійних дискусій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головащенко С. І. Реформи Петра Могили і православна церковність. *П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч*. Київ: Дніпро, 1997.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/24801>
2. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т.2. 624 с.
3. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – поч. XVII ст.): монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2007. 379 с.
4. Сухарева С. Риторичний простір польськомовної прози XVII ст. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 370 с.
5. Трактат. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B0%D1%82>

Воронко Віта,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Бородіца Світлана

ЖАНРОВІ ОЗНАКИ ФЕНТЕЗІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сьогодні збільшується попит на читання книг, що стає своєрідним трендом. Світ стрімко розвивається та змінюється, віддзеркалюючи ці зміни і в літературі. Сучасне масове письмо вирізняється багатожанровістю. Серед його